

Инглиз тили дарсларида талабаларнинг коммуникатив компетенциясини ривожлантиришга нисбатан антропологик ёндашув.

Ўзбекистон давлат Жаҳон тиллар
университети ўқитувчиси

Жабборова Дилдора Зокиржановна

E-mail: dilyacity89@gmail.com

Соҳибжон МИСИРОВ,

Наманган давлат чет тиллари институти доценти,

педагогика фанлари номзоди, доцент

E-mail: sohibjon.misirov.76@mail.ru

Аннотация

Ушбу мақолада инглиз тили дарсларида талабаларнинг коммуникатив компетенциясини ривожлантиришда антропологик, коммуникатив, ҳиссий, муаммоли ва таҳлилий ёндашувларнинг ўрни таҳлил қилинади. Автобиографик ва тарихий асарлар асосида ташкил этилган таълимий фаолият орқали талабаларда миллий характер, мулоқот маданияти ва ижтимоий фаолликни шакллантириш имкониятлари кўриб чиқилади. Шунингдек, замонавий дарсликлар, инновацион методлар, педагогик топшириқлар ва интерфаол усулларнинг коммуникатив фаолиятни ташкил этишдаги аҳамияти ёритилган.

Калит сўзлар: коммуникатив компетенцияси, антропологик ёндашув, характер хусусиятлар, хиссий ёндашув.

Инглиз тили дарсларида талабаларнинг коммуникатив компетенциясини ривожлантиришга нисбатан антропологик ёндашув талабаларнинг автобиографияси билан танишиш улар томонидан асар қахрамонлари сиймосида акс этган миллий қахрамон хусусиятларга нисбатан муносабатларини матн ёрдамида ўрганишга имкон беради. Автобиографик

манбалар¹ талабаларнинг ҳаётида кечган тарбия динамикасига хос жиҳатларни таҳлил қилиш, танқидий ўрганишга имкон беради.

Миллий характер хусусиятлари шахс қиёфасида – унинг хатти-ҳаракатлари, юриш-туриши, атрофдагилар билан муомаласи, ўй-фикрлари, мулоқот жараёнида ўзини тушиши орқали намоён бўлади. Шу боис бадиий асарларнинг талабаларда миллий характер хусусиятларини ривожлантиришга таъсирини ўрганиш, уларнинг таъсирчанлигини баҳолашни тақозо қилади. Шу мақсадда тадқиқот даврида талабаларнинг уларни ҳал қилишга ундаш ёки бу вазиятларда иштирок этишларини тахминлаш учун тарихий асарларнинг сюжетларига асосланган педагогик вазиятлар яратилди ва матнларда акс эттириш.

Коммуникатив ёндашув. Тарихий асарларнинг энг муҳим хусусияти, қолаверса, талабаларнинг улардан олган таассуротларидан хабардор бўлишда мулоқот жараёни ўзига хос ўрин тутди. Шу боис тарихий асарларнинг инглиз тили дарсларида талабаларнинг коммуникатив компетенциясини ривожлантиришда мазкур жараённинг фаол мулоқотга асосланишини тахминлаш мақсадга мувофиқдир. Мулоқот чоғида ўқитувчилар талабаларнинг эътиборига уларни ўйлаш, фикрлаш, вазиятни таҳлил қилиш ҳамда якуний тўхтамга келишга имконини берадиган педагогик топшириқларни шакллантиришга эътиборни қаратиши зарур. Тажриба-синов ишини ташкил қилишда талабаларнинг коммуникатив компетенциясини хусусиятларини ёритилган тарихий асарлар мисолида фаол мулоқот муҳитини яратишга имкон берадиган педагогик топшириқлар – “суқротча суҳбат”, эвристик диалог, интелект-харита, мантикий бошқотирмалардан фойдаланилди.

Ҳиссий ёндашув. Тарихий адабиётлар ўз характерига кўра шахсда ҳиссий сифатлар – ҳиссий кечинма, таъсирчанлик, ҳиссий барқарорлик ёки беқарорлик, толерантлик (тоқатлилиқ) ёки интолерантлик (тоқатсизлик), жўшқинлик,

¹ Фирсова А.Е. Применение антропологического подхода в современной отечественной педагогической теории и инновационной образовательной практике: дис. ... канд.пед.наук. – Волгоград: 2014. – С. 3.

тушкунлик, шахсининг ўзига ва эртанги кунга бўлган ишонч туйғуси кабиларни тарбиялашга хизмат қилади. Тарихий асарларнинг мутолааси юзасидан муҳокамаларни ташкил этиш, педагогик топшириқларни бажаришда талабаларнинг ҳиссиётига таъсир этадиган матнлардан фойдаланиш мақсадга мувофиқдир. Бунда ўқитувчиларнинг жонли, жўшқин нутқдан фойдаланиш, тарихий асарларда ифодаланган таъсирли ўринлар, персонаж ва образларни танлаши муҳим аҳамиятга эга.

Муаммоли ёндашув. Азалдан инглиз тили дарсларида талабаларнинг коммуникатив компетенциясини ривожлантиришда шахсни интеллектуал жиҳатдан камол топишига эришиш муҳим педагогик вазифа бўлиб келган. Педагогик фикрлар тараққиёти тарихида ушбу масалага барча даврларда ҳам эътибор қаратилган ва уни муваффақиятли ҳал этишнинг метод, восита ва усуллари изланган. Қадимги Юнонистонда Сукрот томонидан илгари сурилган билишнинг муаммоли усули асрлар давомида таълим-тарбия жараёнида шахс интеллектини ривожлантиришда “ўзак” бўлиб келган. Педагогикада инновацион ғояларга таяниш “Сукрот усули”нинг янада такомиллашувини тахминлади. Бугунги кунда нафақат таълим, балки тарбия жараёнида ҳам кейс-стади, муаммоли масала, “сукротча суҳбат”, эвристик диалог, интеллект-харита, мантиқий бошқотирмалар асосида мулоқот жараёнини ташкил этиш талабаларда ўйлаш, фикрлаш, муаммо юзасидан кўплаб ечимларни топиш, ечимлар юзасидан муҳокамаларни ташкил этиш, муҳокамаларнинг ҳар томонлама бўлишига эришиш, кўп сонли ечимлар орасидан самарали ечимни танлаш, оқилона деб топилган ечимни тақдим этиш каби малакаларни шакллантириш инглиз тили дарсларида талабаларнинг коммуникатив компетенциясини ривожлантиришда қўл келади.

Таҳлилий ёндашув. Агарда инглиз тили дарсларида талабаларнинг коммуникатив компетенциясини ривожлантириш жараёнининг самарадорлиги талабалар томонидан мавзуларнинг пухта ўзлаштирилиши, мавжуд назарий билимлардан амалиётда фойдалана олиши билан белгиланса, тарбия жараёнининг самараси ташкил этилган тадбирнинг қанчалик даражада талабаларда ижтимоий

фаолликни юзага келтиргани, тадбирдан олинган таассуротлари, ҳиссий кечинмалари билан белгиланади. Бу ҳақида маълумотга эга бўлиш ҳар бир тадбирнинг якунида ташкил этиладиган таҳлилий жараёга боғлиқ. Таҳлил жараёнини тадбир сўнггида ташкил қилиш ёки муҳокама учун алоҳида вақтни белгилаш орқали амалга оширилади. Педагогик жиҳатдан тадбир бўйича муҳокама учун алоҳида вақтнинг белгиланиши самаралидир. Муҳокама жараёнини “Махнавият соат”ида амалга ошириш ёки очик ҳавода эркин муҳокамани ташкил этиш мумкин.

Тарихий асарлар воситасида инглиз тили дарсларида талабаларнинг коммуникатив компетенциясини ривожлантиришда муваффақиятли бўлишида педагогик фаолият самарадорлигини белгиловчи тарбия тамойилларининг танланиши ҳам аҳамиятлидир.

Гуманизм, демократизм, халқчиллик, табиатга мувофиқлик, маданий тараққиётга мослик, узлуксизлик, тарбия жараёнининг миллийлаштирилиши, табақалаштириш ва индивидуллаштирилиши, изчиллик, тизимлилик, кўп вариантлилик, интегративлик² ; инсонийлаштириш, қадриятлар ва қадриятли муносабатларга йўналтириш, барча ўқув предметларининг тарбиявий имкониятга эгаллиги³ кабилар тарбия жараёнининг умумий устувор тамойиллари саналади.

Талабаларнинг чет тилида эркин мулоқот қилишларини амалга ошириш, дастлаб, Анъанавий таълим методидан воз кечишни талаб қилади. Ўтган йиллар давомида ушбу камчиликларнинг ечимини топишган ҳаракат қилинди ва чет тили дарс жараёнлари бутунлай ислох қилинди. Дарслар кузатилди. Ўқитувчиларнинг педагогик маҳоратлари таҳлил қилинди. Талабаларнинг коммуникатив компетенциясини ривожлантириш учун ўқитувчиларни хориж андозалари асосида малакалари оширилди. Янгича ўқитиш тизимлари ишлаб чиқилиб, олий таълимида ижтимоий фанлар йўналишида таълим олаётган

² Принципы национального воспитания // https://studbooks.net/9612/pedagogika/printsipy_natsionalnogo_vospitaniya.

³ Смирнова Ю.В. Основные принципы реализации национального и интернационального воспитания в общеобразовательной школе // Ж. Вестник Костромского ГУа им. Н.А.Некрасова. Специальный выпуск. – Кострома: 2008. – С. 58-59.

талабаларга ҳам ҳафтада 4 марта дарслар белгиланиб, уларнинг йўналишларида коммуникатив компетенциянинг таркибий қисмлари ҳисобланган, лингвистик ва нутқий компетенцияларини ривожлантиришга қаратилган дарслар йўлга қўйилди. Энди, нафақат хорижий йўналишда таҳсил олаётган талабалар, балки ижтимоий фанлар йўналишда ўқиётган талабаларда ҳам эркин мулоқотга кириша олиш учун имкониятлар пайдо бўлди. Уларнинг касбий коммуникатив компетенциясини ривожлантириш асосий мақсадлардан бири этиб белгиланди. Бундай дарсларнинг ташкил қилиниши ушбу янгиланишларнинг самарали натижаларидан бири деб ҳисоблашимиз мумкин. Бироқ, таълим самарадорлигини тахминлаш учун ислох қилинган таълим тизими учун яратилган замонавий дарсликлар, қўлланмалар, методик йўриқномалар керак.

Коммуникатив фаолиятни ташкил этишнинг махсус шакли ўқитишнинг интерфаол усуллари билиш бўлиб, таълим оловчилар тушуниш ва фикрлаш имкониятига эга бўладилар. Интерфаол дарсларда ўқитувчининг ўрни қисман талабаларнинг фаолиятини дарс мақсадларига эришишга йўналтиришга олиб келади. Хар бир интерфаол шаклнинг ўз ютуқлари бўлгани билан ўз камчиликларини ҳам четлаб ўтмайди. Ўқитувчи инновацион таълим шароитида юсак ривожланган қобилиятга, муаммолар бўйича мушоҳада юритишга, уларни ўз вақтида еча оладиган компетенцияга эга бўлиши талаб этилади.

Таълим тизимида таълим сифатини яхшилаш, замонавий ахборот-коммуникация ва таълим технологияларининг мустаҳкам интеграциясини тахминлаш учун янги авлод ўқув адабиётларини яратиш ва уларни таълим жараёнига тадбиқ этиш, ҳамда энг сўнгги хорижий адабиётлар сотиб олиш ва таржима қилиш, ахборот-ресурс марказлари фондларини мунтазам янгилаб бориш масаласига эътибор берилиб, бу масалага олий таълимида ҳам жиддий қаралмоқда[4].

Айниқса дарсликка қўйиладиган талаблар, уларнинг таълим жараёнидаги аҳамиятини ўрганиб чиқиб, олий таълимида ижтимоий фанлар

Йўналишининг инглиз тили дарсларида қўлланиладиган дарсликларда ва ўқув-услубий мажмуаларда коммуникатив компетенцияни ривожлантириш қай даражада қамраб олганини таҳлил қилиб чиқдик. Бироқ, бугунги кунда олий таълимида амалда қўлланилаётган асосан хориж ва ўзбек дарслик, ўқув қўлланмалар таҳлилида камчиликлар аниқланди.

Анъанавий таълимда Олий таълимнинг ижтимоий фанлар йўналишидаги 1-босқич талабалари учун “Essential Grammar in Use” ва “English Grammar in Use” китоблари ишлатилиб, 1-китобда грамматиканинг бошланғич қоидалари берилган. Жумладан, 1-бўлимдаги (Unit 3-4) Tense мавзусида, чап тарафда қоидалар тушунтирилиб берилган, сўнг ўнг томонда мавзуга доир 4 та босқичда машқлар берилган (4-17-бетлар). 2- китобда эса Tenses, Modals, Infinitive, Gerund, Article каби грамматик қоидалар кенгайтирилиб берилган бўлиб (5. 28- бетлар), бу китоблар ўқитувчи марказида дарсларига мослаштирилган. Ўқитувчи дастлаб, қоидаларни тушунтириб беради, кейин улар асосида талабалар машқлар ишлайди. Машқлар фақат талабаларнинг қоидаларни ўзлаштиришини текширади. Улар аслида, мактаб даврида талабалар томонидан ўзлаштирилиши керак. Уларда умуман, коммуникатив машқлар мавжуд эмас. Хозирги кунда, олий таълимида грамматикани фақат қоидалар асосида эмас, контекстда ўқитиш йўлга қўйилиши зарур. Амалда қўлланилаётган „English Grammar” китоби грамматикани ўрганишда фойдали хисобланиб, ҳар бир бўлимда битта мавзу кенг ёритилган. Мисол учун, 6-бўлим Subject-Verb Agreement (Эга- кесим мослашуви) бўлиб, аввало, талабаларнинг билимини текшириб кўриш учун мавзуга доир мантиқий машқ берилган. Талабалар ҳар бир гапдаги мантиқий хатони тўиб, тўғрилаши керак, кейин қоидалар жадваллар асосида мисоллар орқали тўлиқ тушунтириб берилган ва ҳар бир берилган қоида учун гап мисоллари келтирилган. Улар таҳлил қилинган, мавзуга доир турли хил машқлар берилган. Машқлар талабаларнинг нафақат грамматик қоидаларни ўрганишини, уларнинг сўз бойликларини ошириш учун, матн ичидан берилган топшириқнинг аксарияти расмлар билан ҳам берилган бўлиб,

далиллар билан асосланганлиги талабаларнинг тушунишларига, дунёқарашларини бойишига (95-бет), error analysis (94-95-бетлар) машқларида хатоларни таҳлил қилиб тўғри вариантыни тўйиш уларнинг мантиқий фикрлашининг ўсишига йўналтирилган. Қоидаларни мустахкамлаш учун ҳар бир бўлимнинг охирида Review қисми берилиб, улар талабалар ўзини синаб кўриши учун фойдалидир. Бу китоб, талабаларнинг мулоқот пайтида асосий грамматик қоидаларни тўғри қўллашга амалий ёрдам беради. Талабалар умумтаълим мактаб талабаларидан фарқли равишда чет тилини мукаммал билишлари зарур, чунки уларнинг ўқитиш тизими шуни қамраб олади.

Хулоса. Инглиз тили дарсларида талабаларнинг коммуникатив компетенциясини ривожлантириш, таълим жараёнида тарихий ва автобиографик матнлардан самарали фойдаланиш орқали амалга оширилиши мумкин. Бундай ёндашув нафақат талабаларда миллий характер хусусиятларини шакллантиради, балки уларда мулоқот жараёнида ҳиссий, таҳлилий ва муаммоли ёндашувларни фаол қўллашга имкон яратади. Дарсларда интерфаол ва инновацион методлар асосида ташкил этилган педагогик топшириқлар, жумладан, “Сукротча суҳбат”, интеллект-хариталар ва таҳлилий муҳокамалар, талабаларнинг ижтимоий фаоллиги, фикрлаш қобилияти ва касбий мулоқот компетенциясини ривожлантиришга хизмат қилади. Замонавий таълим технологияларини жорий қилиш, янги авлод дарсликлари ва методик қўлланмалар билан таъминлаш бу жараённинг самарадорлигини янада оширади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Brown, H. D. (2007). *Principles of Language Learning and Teaching* (5th ed.). Pearson Education.
2. Richards, J. C., & Rodgers, T. S. (2014). *Approaches and Methods in Language Teaching* (3rd ed.). Cambridge University Press.

3. Harmer, J. (2007). *The Practice of English Language Teaching* (4th ed.). Pearson Longman.
4. Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. Harvard University Press.
5. Krashen, S. D. (1982). *Principles and Practice in Second Language Acquisition*. Pergamon Press.
6. Byrne, D. (1986). *Teaching Oral English*. Longman.
7. Oxford, R. L. (1990). *Language Learning Strategies: What Every Teacher Should Know*. Newbury House.
8. Юлдошев, А.Ю. (2022). Инглиз тилини ўқитишда муаммоли методлардан фойдаланиш. *Филология ва педагогика муаммолари*, №1, 45-48.
9. Тўраев, Б. (2020). Анъанавий ва замонавий ўқитиш усулларининг таққослама таҳлили. *Ўзбек педагогика журнали*, №6, 78-84.
10. Назарова, Ш. (2021). Коммуникатив компетенцияни ривожлантиришда тарихий асарлардан фойдаланиш. *Чет тиллар таълими*, №3, 56-62.
11. Littlewood, W. (1981). *Communicative Language Teaching: An Introduction*. Cambridge University Press.
12. Hedge, T. (2000). *Teaching and Learning in the Language Classroom*. Oxford University Press.
13. Ellis, R. (2003). *Task-Based Language Learning and Teaching*. Oxford University Press.
14. Johnson, D. W., & Johnson, R. T. (1994). *Learning Together and Alone: Cooperative, Competitive, and Individualistic Learning* (4th ed.). Allyn and Bacon.
15. Dewey, J. (1938). *Experience and Education*. Macmillan.